

PALMKNIHY
knihy ve vaší dlaní

*Dlouhý,
Široký,
Bystrozraký
Amazonský
proud*

*Vladislav
Vančura*

OBSAH

Předmluva k prvnímu vydání r. 1923.....	6
AMAZONSKÝ PROUD	7
Ráj	7
Poslední medvěd na Šumavě.....	10
Houpačka.....	14
Nezábavná skutečnost	16
Starosta a báby	18
Slapská pošta	20
Nenadálá smrt.....	22
Hudba na ulici.....	24
Čižba	27
Sbohem!, Marie!	29
Vzpomeň si na něco veselého	32
Samotný chlapec	34
Proud amazonský	37
Býti dělníkem	39
DLOUHÝ, ŠIROKÝ, BYSTROZRAKÝ	43
Cesta do světa.....	43
I.....	43
II.	47
III.	49
IV.....	52
V.	55
VI.....	58
VII.....	61
VIII.	64
IX.	68
Dlouhý, Široký, Bystrozraký	74
F. C. Ball	85

Předmluva k prvnímu vydání r. 1923

„Ráj je spočinutí a váha, nikoliv tíže. Přeměníš-li patero dílů světa v jejich obrazy, nachýlí se k tomu slovu každý z nich pod jiným úhlem, který může být změřen. Svět se ruší a buduje podle potřeby živého ducha, ale ráj trvá nehybný; širá smrt a omezenost bodu. V něm jsou mohutnosti čiré bez poměrných výšek, odvozených soustav a bez cvičení. Co bylo, jest a bude, bez příčinného vztahu v holé jsoucnosti se kupí a z utajeného skladu plynulost dějů vyvozuje tvar: krystaly, organismy a dílo.“

I knížka je dílo a povídá nějakou pravdu o světě. Pravda této knížky byla však ověřena před jejím početím. Život plyne, věci se dějí, události se přiházejí, překvapující i zázračné. Jejich místa v úhrnnosti dějů i věci dostalo se jim již při jejich zrodu, poněvadž poznání i řád života, rození nového byly vloženy v srdce básníka. Výklad světového dění udál se před napsaným slovem. Povídka stala se pak zaznamenáním, historií, ba jakousi registraturou skutečnosti. Registraturou věcnou a všeobsáhlou. Mluví v ní věci živé i neživé (jsou věd neživé?) i pomyslné. Úplný svět, v němž žijeme; prostý, všední, každodenní a příznačný. Bylo by zbytečno zdržovati se příčinným výkladem a řetězci popisů, jež vpravdě beztoho nic nepovědí. Prosté tvrzení, výsledek mnohotvaré skutečnosti, je krajně reálné a vytváří klad. Buduje s jistotou prostor z věcí, jež dobře znáš, nazývajíc je pravým jménem. V něm objeví se ti krása i mechanických pochodů života, jež dávno pozbyly chuti, a obyčejných věcí, jichž si nikdo nevšímá, poněvadž plní dobu mezi každým jitem a večerem člověka.

Tobě pak, čtenáři, platí slova, jež mohou stát v čele každého nového díla: Kdo máš uši k slyšení, slyš a rozuměj!

Devětsil

AMAZONSKÝ PROUD

Ráj

Nad propastí žalu vznáší se slovo a proniká všemi věky až k počátku. Když bylo učiněno skutkem, na arachtuské vysočině vzešly z něho dva ráje, růžový a modrý. Modrý ráj byl dobře oplocená obora a růžový byl sad. Kolouchové, býčci, berani a vlci honili se v modrém, všichni mladí a samci. V růžovém ráji byly klisny, laně, jalovice, kočky a ostatní zvířata rodu ženského.

V rájích rostly stromy kolmo ze země a všechny tvary byly základní. Záření slova padalo, budujíc sad i oboru, a ráje se neklidně utvářely, zůstávající – mimo růst – bez vnějších změn. V oboře žil se zvířaty chlapec a anděl, v sadě krásná panna a opět anděl. Tito tvorové pohybují se v čase jako lidé v prostoru, jsou věčně dětmi, trochu pochlební a mají smysl pro trvalost. Létají. V každém z obou rájů byly vše kůry: Cherubové, Serafové, Trůny, Knížata, Síly, Panovníci, Mocnosti, Archandělé a jednoduší andílkové o hlavě a křídlech, kteří ve fylogenetické řadě platí za prvky andělské. Žili v radosti a poletovali mezi stromovým se zbožným úsměvem; někdy si zadováděli a tu metali kozelce nebo si hráli na slepou bábu a chyťte ho, Vaňka. Ani modří ani růžoví andělé neměli roucha. Užívali však vhodně květin a pergamenů s nápisy „Gloria“, „Paradeisos“, „The paradise“.

Tehdy, když nejčistotnější anděl nakadeřili si vlasy a jiní nadřeli sborový zpěv a hesla byla znovu přepsána jasným zlatem, tur rajský přestal býti teletem a řval uprostřed obory. Nevěda proč, bíl širokým čelem do stromu poznání a všecken ráj ho viděl a posedl se týmž neklidem.

„Macku,“ řekl hoch tygru, jenž později utekl do Bengálska, „proč máš tak veliké zuby?“

„Přestaň, vidím červeně, mluvíš-li o tom. Ta barva je teplá jako můj dech.“

Duše zvířat pohnula se jako křídla. Jeleni ržou, kozlům pučí rohy a levhart, lev a pardál zadávali po pěti andělech. V tu dobu přišlo první rajske jaro.

V ženském ráji ve stínu ležela lvice, a opírajíc hlavu o její hrud', spalo děvče. Navzdory mladosti bylo tu vše malátné a změtené. Psice nebyly ve smečkách, laně ve stádech, všechna zvířata chodila sama a příhody nikdy nestaly se zkušeností. Sad vzdoroval jaru, byl unylý a bez pohnutí. Vlčice, přivírajíc oči, myslí na zápas. Dvě divá zvířata jsou zkrvavělá jako srdce. Laně si přejí dlouhého běhu. Sad vše očekává a nežere.

Uprostřed samičího ráje na nejvyšším místě rostl strom, sám a nesrozumitelný, jeho listy se chvěly v bezvětrí a kolem pně ovinul se had. Počíná si poněkud dryáčnický a vyvolává: „Ptáci, ptáčata, žádná smrt, dobré sypaní!“ Svůdce mluví k zvěři a s ostatními slyší ho panna.

„Odvahu a vaše štěstí je hotovo! Každému druhu čerstvé samce! Pohlavní láska je božská!“

Vítr nepokoje a touhy letí rájem a zdvihá vlny. Kouzelný strom podobal se žebříku Jakubova snu a panna vystoupila do jeho koruny. Výše, vzhůru až do vrcholu. Je viděti širé vzdálenosti a všechny směry vybíhají z vyhlídky jako paprsky ze světelného zdroje. Nenadálé jezero modří se stkví a nová barva je podobna vlahému větru.

Kocouři a lišáci dobře vybarvení a samci s hřívou! Uvidíte hřebenaté kohouty a jiné a jiné!

Zvěř se srazila k útoku a padá a řve a valí se k oboře, jež je modrá. Ale sad je obehnán zdí, i dopadnou na ni jako pevnostní beran. Zeď padla.

Mimo zahradu a les je náš nebarevný svět a zvířata ztichla, neboť počínati si v něm prudce není přirozeno.

Nastala noc. Obloha jako hluboký cit září ztemnělou modří, šelesty proměnily se v znění a srdce po sobě prahnou. Panenská mysl proudí, není opatrná. Vstaň a vyjdi rozvalenou zdí! Otevřená krajina budí bázeň, ale panna se nevrátí, ó andělé!

Když zvířata a děvče vnikly do obory, objaly se ráje. Samci se prali a muž porazil strom na palivo. Andělé byli na holičkách.

Na znamení rájů a na paměť rajských barev jsou povijany pro chlapce modré a pro děvčata růžové.

Poslední medvěd na Šumavě

Celý les je mláděti ke hře. Před doupětem oba krotcí, jinde lezou si do kožichu. Směšný medvídek prochází lesem, mění směr a namátkou se učí. Došel k jasnému průseku, rozhlíží se: Cesty medvědího lesa nikam nevedou, pokud jich neznám. A zamyšlen dá se po hranici světla a stínu. Přirozeností obrácen k mudrosloví, lehává a drbe se nohou na všech suchých místech, nejraději v doupěti.

Vítr a slunce prostupují les, ticho zastřené ustavičným šelestem kmitá jako kyvadlo.

„Spi, Janku,“ řekla medvědice, hledíc naň zářivě.

Leč kolébavý poklid zvrtně se náhlým nebezpečím.

Medvědice navěřila lovce a vrhá se k mláděti. Vystoupil muž s ručnicí, stanul před medvědy, nepohnul se a tak míjí dlouhá vteřina. Člověk zdvihl kulovnici a lící. Těžká chvíle bezradné zoufalosti újí prostranství v past. Myslivec vystřelil a medvědice je zasažena. Vjem dvojnásobného zablýsknutí prodlužuje se zvířeti až do okamžiku, kdy okruh vědomí se táhne jako smyčka a smrtelná mdloba sklání nekonečný pohled.

Mládě slyší výstřel, jak padá a zní v mnohočetném chvění jako blanité křídlo.

Muž medvídku zdvihl a odnáší jej. Od chvíle k chvíli je myslivec pyšnější a radost má jej k zpěvu.

Myslivecké volání slyšely pradelny, vztyčují se nad valchami, a zahlédnuvše muže, kývají naň: Pojd'te k nám!

Myslivec zanesl medvěda k řece. Zvíře chvěje se novou hrůzou a jeho rozrytá mysl se neodpoutává od smrti. Krev, jejíž proud ustavičně ubývá, až od zasýchající rány se oddělují jen krůpěje v období delším a delším, pářící tratoliště –! Medvěd je vidí, znovu mu udeří osudná rána a posedá jej bolest jako zmámení.

Do měsíce Janek dotruchlil, a zapomenuv na karpatský prales a na divoké obyčeje, přijímal vískání s povděkem a bez mručení.

Dobromyslný pochybovač, s představivostí působivější nad skutečnost, neznaje rozdílu pomyslu a věčnosti, nevzdělal se ve smyslu užitečného umění. Planě moudrý, šlechtěn k nepochopení, spával na výsluní od výprasku do výprasku. – „V co doufáš,“ řekl mu cvičitel, „nejsi již divoké zvíře, nespolehej sám na sebe! Drž se mojí soustavy vzestupné jako schodiště. Chutě k cirkusu!

Přísluší ti roztomilá obratnost. Tvoje snění nemá tvaru.“ – „Proudí,“ vece medvěd a sveden řečí, těžce se zamyslí. „Tvaru nelze oddělit od pojaté myšlenky,“ dí po úvaze.

Prodán cikánovi, Janek tancuje v řetězech před medvědářským bubínkem, a stavě se šikmo na směr cesty, projde širým krajem až k Rýnu. Smutný, snad chorý, počítá na svízelné cestě milníky jako uplynulé dny předlouhého období. Medvěďář s Jankem spává a dělí se s ním o každé sousto. „Chcípne spolu,“ dí k medvědu jedenáctého měsíce. Janek pronáší o zlé nouzi podmínečné soudy.

Smavý Rýn plyne před poutníky a vinice každoročně se obnovující následují jako obšírná dějství.

Hrady se ježí na ostrozích, třebaš zachovány, podobají se zříceninám. Jsou jako strašidla, jež prodlela kdesi příliš dlouho a o polednách před posměváčky se vracejí živou ulicí.

Medvěďář a zvíře, došedše k Řeznu, hladoví a mdlí, neboť výdělky již třetí neděli nebyly zhola žádné, stihli cirkus. Byl špatný: Dva koně, medvědice, dřevěný tuleň, magot bezocasý, něco náradí a soupravy k němohráme. Nikdo nic neumí, nejméně medvědice. To je bída, soudil Janek, slyše lichý úder klusu před překážkou.

„Ať je to jakýkoliv podnik,“ řekl cikán, „najíme se!“ A prodává medvěda.

Celý stan čpí a mokvá jako jedovatá houba. Medvěd si stáhl důmyslně obojek, a našlapuje opatrně na špičky, nikoliv na celou plošku, projde stavbou. Noc je šerá a lze zevrubně seznati uložení všech věcí. Zkusiv nepevnost stanu, Janek je téměř na svobodě, leč neodchází.

Večer před představením vyvedou Janka na lešení před boudu. A jest mu rozhoupati zvonec. Šašek, nasadiv trubku, odvríská fanfáru

a seč jest, má zevlující obecenstvo ke vstupu: „Divoká zvířata, vzácní pánové, šprýmovný taškář, čtení myšlenek! Před koncem němohra o šesti obrazech!“

I počne se představení ryčné a křečovitě, na vrcholu sil lidí i zvířat; opřeno v jediném bodě zahrává s neštěstím. Rudá záclona se rozevlála koňským tryskem. Paňáca střílí, křik a práskání mate diváky. Zběsilá vlna stoupá ve spirále a utkví v okamžiku, kdy cirkusová umělkyně strne na visuté hrazdě v týlním závěsu. Skleněný náhrdelník svisele padá a v neklidném chvění odráží paprsky, jež dopadají v oko jako svazek šípů. Cirkus se zakýve, sleduje rozkmit. V ráz, skokem představení končí a ticho se rozbíjí jako vlna, jež dostihla břehu.

Jen divoká medvědice v kleci, neznajíc nijakého stupňování, řve a bije do mříží. Tu Janek, oděný jako paňáca v kazajce a v komolé čepici, vejde rozpačitě do kruhu, a zazvoniv, metá kozelce, šplhá a střílí. Napodobí rozpažení a vrátkou chůzi provazolezcovu, sestaví skluzavku a sjíždí po ní. Předstíraje nemotornost, rozesměje diváky. Říká se: Ten chlupáč je jako blázen. Dobytek, snad se neopil? Ty pse, kdes to všechno sebral!

Leč medvěd, ať slyší cokoliv, nevzhledne od svojí práce.

Řvaní medvědice otrásá cirkusem a budí temné zdání upoutané síly. „Přeháníš,“ dí Janek, ale medvědice nedbá.

V noci sedí před klecí, snášeje pohrdu jen proto, aby medvědici viděl. Srdce mu bije v porušeném sledu a zdvihá se jako příboj. I udeří Janek na klec a jme medvědici prudkým objetím. Medvědova tlama rudne a jeho dech je teplý jako ohnivý van.

Neumdlévej! Od medvědice odstupuje síla a jako déšť na Danae padá na ni malátnost.

Na druhý den, vidouc znovu Jankovu krotkost, medvědice se odvrací. Ten Janek je nenapravitelný. Tichý, shovívavý a zamyšlen. Medvědice je hotova rozsápat a zdrát jej jako ovd. Pro Janka není vyhnutí, je donucen předstírat divokost, jinak ji ztratí. Jme se řvátí, ohrožuje krasojezdkyni, vystupuje zbrocen králiči krví. Ta zvířata

krade ve chlévech, nedáví jich ani nezakusuje, leč s tváří odvrácenou po řeznicku je bije paličkou.

Janku, vzdychá medvědice plna strachu o medvěda, jenž za to leží ztlučen a svázán.

Leč vizte jej! Vyprostil se z provazů, vstává a vyvede medvědici z cirkusu.

Tri dny jsou na útěku. Janek je ostražitý a ve všem se vyzná. Již jsou v pohoří. Šumavo! Hvozdy, výšiny, dující povětří! Účastna znovu svobody, obě zvířata jsou poněkud patetická.

Medvědův důmysl zaopatřoval příliš mnoho zvěře. Způsob lovu i medvěd sám byl v lese zcela neobyčejný. I zdála se Jankova vzdělanost divočejší dravosti a byl velmi obáván. „Surovce,“ dí mu žena, když mají plné hnízdo mláďat, „uteku ti, žel, proč jsem tě zachránila z cirkusu. Pamatuješ, jak jsem hrála před obecenstvem? Na všech stranách hořela oslnivá světla, ach, jaké je divadlo krásné!“

Houpačka

Lev krásně zobrazený nad obecní studni bez přestání štěká. Během let obstoupily jej novější domy a vytvořilo se náměstí podoby čtverce. Nejapné stavby dřepí jako sudy na okraji pivovarského dvora. Jak si sedly, lev není k utišení. Rve: „Otylé město, nestav znamení síly do louže! Bud' hezčí, bud' novodobé!“ Město zvolna přežvykuje. Skleněnými pohledy jako opilci, kteří v řadě padli na zadek, sledují domy dým svých krbů, neboť vše, co hoří, posílají ke všem čertům do sladkého nebe. Měšťanstvo obchoduje a slouží. Ušlechtilá řemesla, všechna odvětví výroby a nádeničina jsou pomíjeny. Soudní obuvníci, tesaři, krejčí a novotářští dělníci pracují zneuznání. Jim straní lev. Obrátil se k dělnému bednáři:

„Nováku, nejsem hlídačem a znám mnoho klepů z tvého domu. Máš sličnou ženu!“

„Jsi závistník, pomlouvač a zčásti pes,“ myslí bednář o lvu.

„Drahý manželi,“ pravila paní Nováková, „vystav na zahradě houpačku, miluji pocit závratí a dlouhé cestování mezi nepohnutými trámy.“

Dobrá, bednář pracuje o houpačce. Tesá, kope, spojuje všechny tři části stroje. Již vztyčil houpačku a ze žebříku ji natírá fermezovou barvou.

„Díky,“ pravila bednářka, půvabně usedajíc na prkénko, jež je lodí. Novák se vrátil k osní stoličce a žena byla ráda. Za týden unavila se hrou. To vše je málo, jde o hybnou sílu a bednář, vysunuv brýle na čelo, velmi rozhoupal mladou ženu. Důkladně šťastný svojí výkonností, ač unaven, neustává.

„Ale Nováku, tys stár a tvoje rozkmity jsou členěny údery, není to pлавný pohyb. Neumíš nic z nauky lásky.“

Do bednářovy zahrady přišli hosté. Je celá změněná, přímé cesty, vedené ve směru kříže a úhlopříčen v obdélníku, byly zrušeny. Noví zahradníci založili kruhovitě záhony, tvoří bludiště, nedbajíce